

Herdeteknologi

Åpent faglig møte i Grimstad 2018-04-19

Sjefsrådgiver, Prof II Sverre Smeplass

Skanska Teknikk, Betongteknologiavdelingen

Skanska Teknikk

Betongteknologi

Betong og materialteknisk støtte og rådgivning i alle faser av byggeprosessen, og innen betong-rehabilitering

BIM

Utvikling og bruk av BIM i alle faser av byggeprosessen. Leverer målbare bidrag til økt samhandling i byggeprosessen ved bruk av BIM som katalysator

Klima, energi og bygningsfysikk

Tverrfaglig kompetanse-miljø innen utvikling av bærekraftige grønne løsninger, klima-, energi- og miljørådgivning, livsløpsvurderinger, byggeteknikk og bygningsfysikk, lufttetthetsmåling og termografering

Konstruksjon

Konstruksjonsteknisk-, geoteknisk- og forskalingsteknisk rådgivning

Skanska Teknikk Betongteknologiavdelingen

Nina Borvik
Avdelingssjef

Ingrid Hegseth

Sverre Smeplass

Bjarne Fossum

Arne Vatnar

Bakgrunn - herdeteknologi

- Hydratisering av sement utvikler varme (eksoterm reaksjon)
  - 1 m³ betong (B35 M45) utvikler ca. 35 kWh
- Den kjemiske reaksjonen er temperaturfølsom
  - 10°C temperaturfall halverer reaksjonshastigheten
- Varmeutviklingen gir temperaturforskjeller som kan forårsake oppsprekking

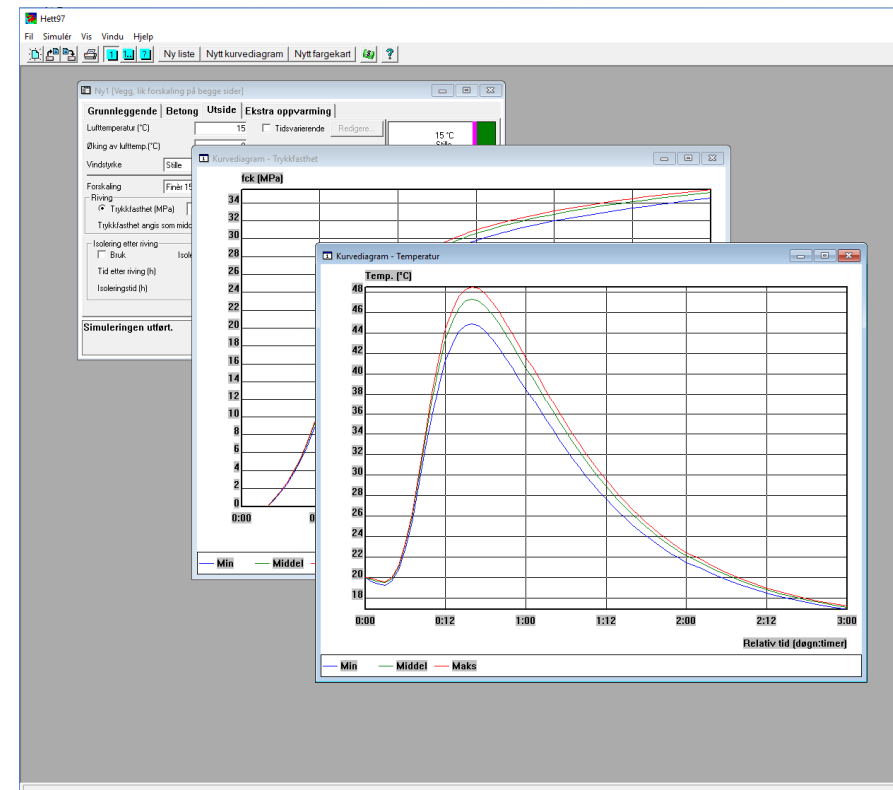

Herdeteknologi

Herdeteknologi er en modell som beskriver effekten av temperatur på betongens herding og egenskapsutvikling. Modellen er basert på:

- Betongens kalibrerte hastighetsfunksjon, $H(\theta)$, og modenhetsprinsippet, $\sum H(\theta) \cdot \Delta t$
- Målt varme- og fasthetsutvikling ved referansetemperaturen 20°C

Kombinert med enkle varmestrømsberegninger kan denne modellen være et nyttig produksjonsstyringsverktøy.

«Adiabatisk» temperaturstigning i betong

$$\Delta T = \frac{Q \cdot C}{\rho_r \cdot c_b}$$

ΔT - temperaturstigning, °C

Q - varmemengde pr sementenhet, kJ/kg

C - sementmengde, kg/m³

ρ_r - betongens densitet, kg/m³

c_b - spesifikk varmekapasitet, kJ/kg·°C

Talleksempel:

$Q = 330 \text{ kJ/kg}$

$C = 360 \text{ kg/m}^3$

$\rho_r = 2350 \text{ kg/m}^3$

$c_b = ? \text{ kJ/kg} \cdot ^\circ\text{C}$

$\Delta T = ? ^\circ\text{C}$

Betongens spesifikke varmekapasitet

Delmateriale	Mengde (kg/m ³)	Spesifikk varmekapasitet (kJ/kg°C)	Absolutt varmekapasitet (kJ/m ³ °C)
Cement	350	0,80	280
Water	175	4,20	735
Aggregates	1825	0,80	1460
Samlet	2350	1,05	2475

«Adiabatisk» temperaturstigning i betong

$$\Delta T = \frac{Q \cdot C}{\rho_r \cdot c_b}$$

ΔT - temperaturstigning, °C

Q - varmemengde pr sementenhet, kJ/kg

C - sementmengde, kg/m³

ρ_r - betongens densitet, kg/m³

c_b - spesifikk varmekapasitet, kJ/kg·°C

Talleksempel:

$Q = 330 \text{ kJ/kg}$

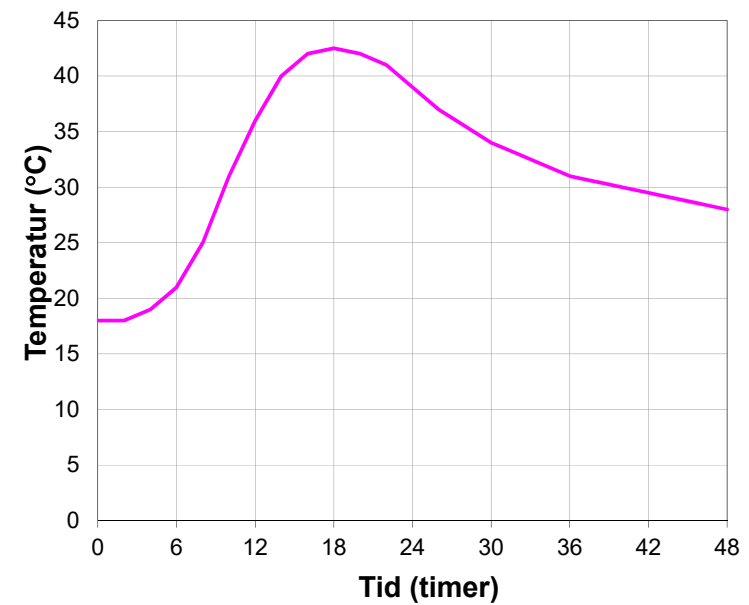
$C = 360 \text{ kg/m}^3$

$\rho_r = 2350 \text{ kg/m}^3$

$c_b = 1,05 \text{ kJ/kg} \cdot ^\circ\text{C}$

$\Delta T = 48^\circ\text{C}$

Temperaturmåling med termoelement og datalogger

Hastighetsfunksjonen

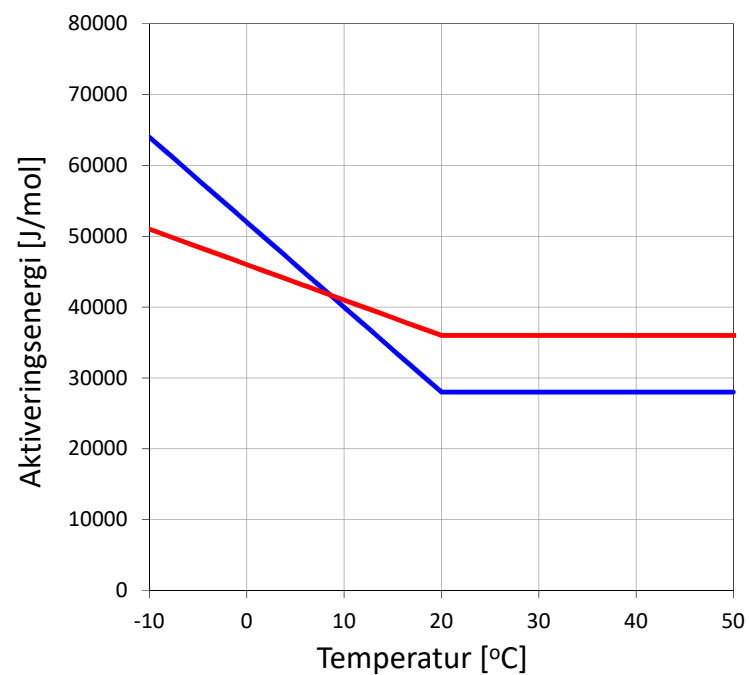
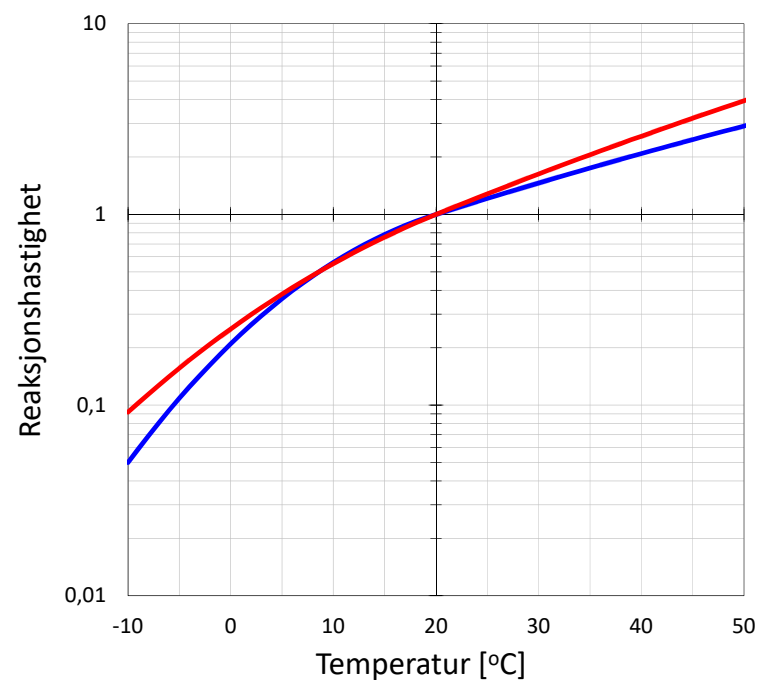
Hastighetsfunksjonen gir sammenhengen mellom reaksjonshastigheten og temperaturen

$$H(\theta) = e^{\frac{E(\theta)}{R} \left(\frac{1}{293} - \frac{1}{273+\theta} \right)}$$
$$E(\theta) = A + B(20 - \theta), \theta < 20^\circ\text{C}$$
$$E(\theta) = A, \theta > 20^\circ\text{C}$$

$H(20) = 1$ (reaksjonshastighet ved referansetemperaturen 20°C)

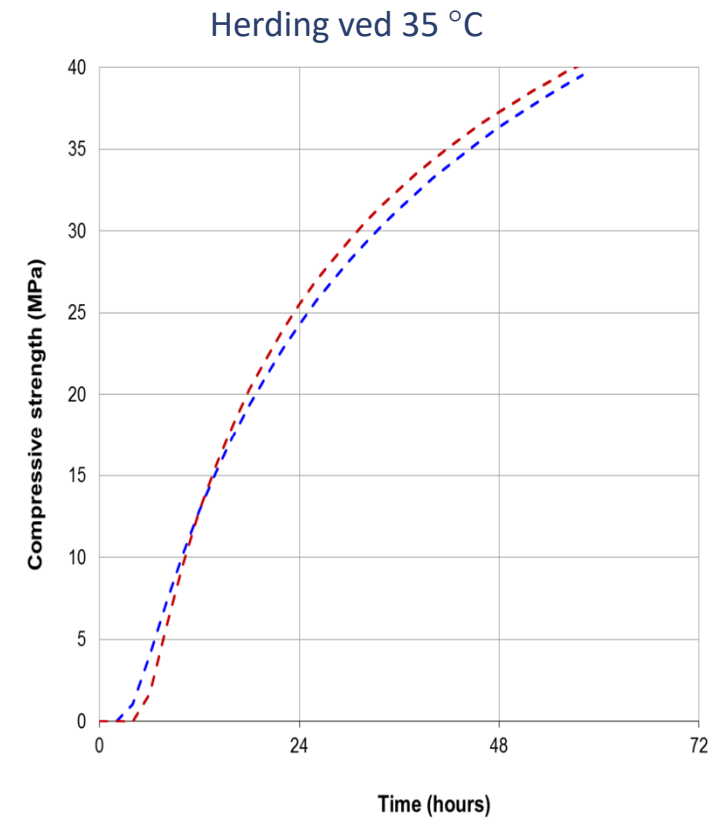
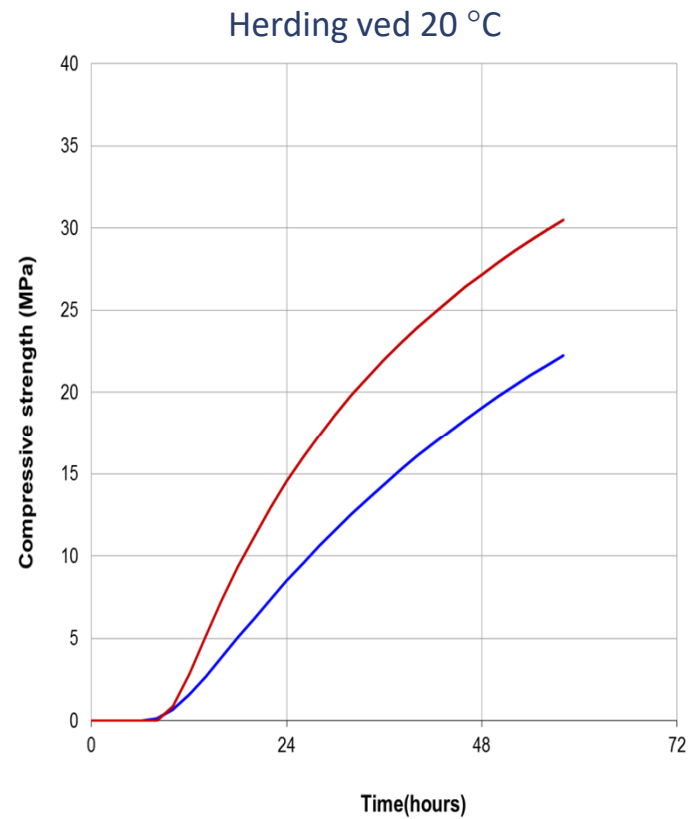
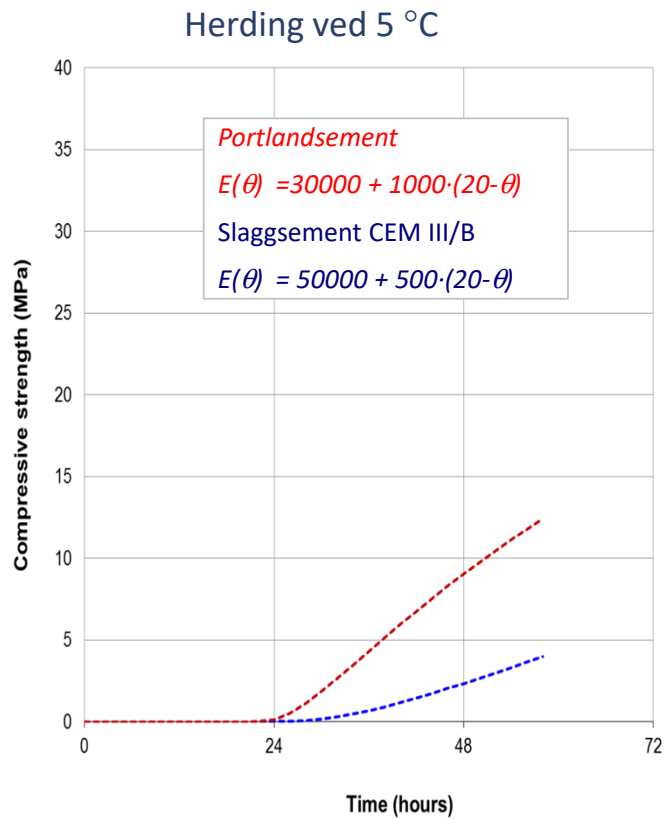
$E(\theta)$ - "Aktiveringsenergi"

(temperaturfølsomhet, faller med økende temperatur)

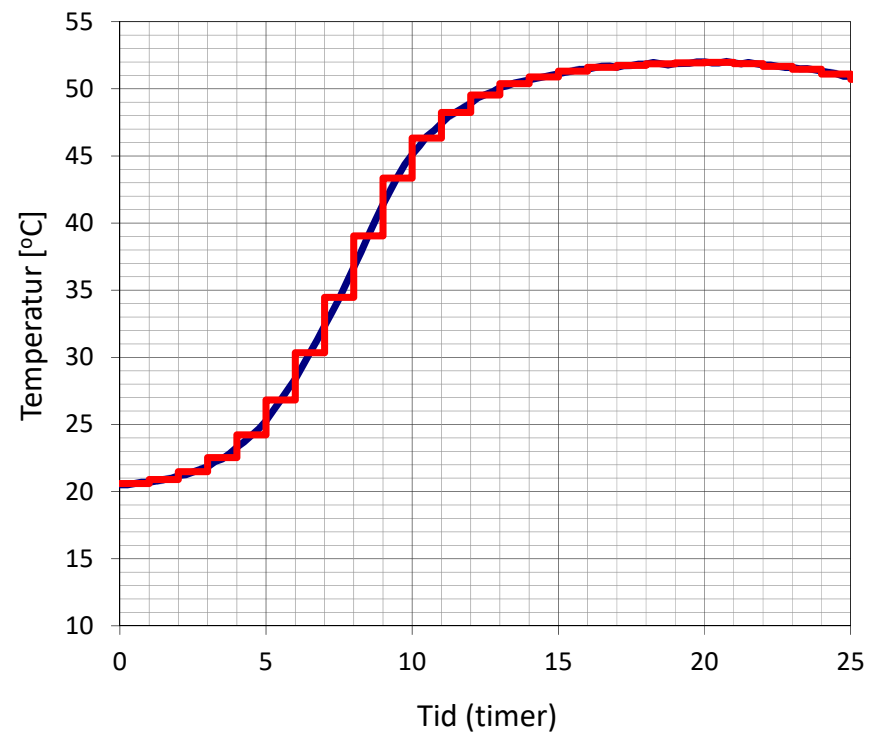
Temperaturfølsomheten $E(\theta)$ Hastighetsfunksjonen $H(\theta)$

Effekt av temperaturfølsomheten

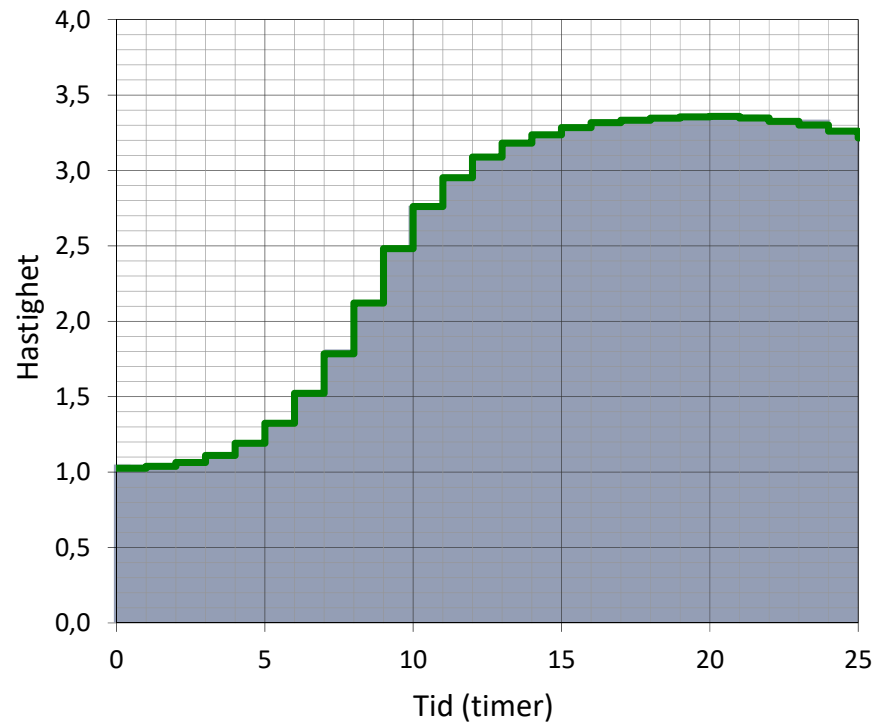

Modenhetsprinsippet – ekvivalent tid ved 20°C

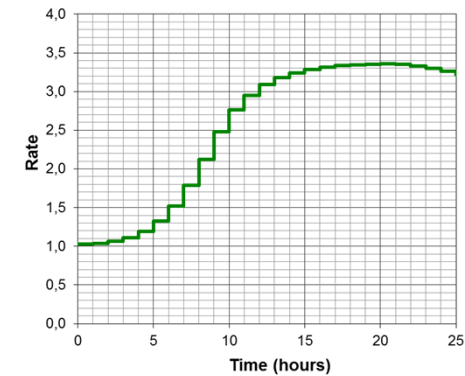
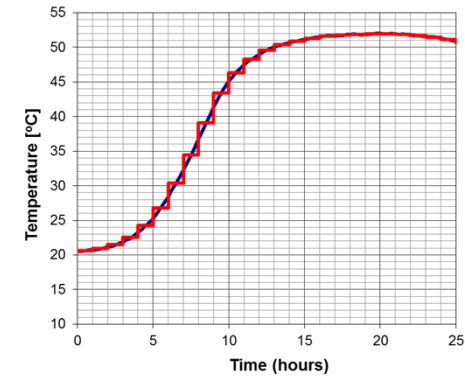

Modenhetsprinsippet – ekvivalent tid ved 20°C

$$M = \sum_{i=1}^{i=n} H(\theta_i) \cdot \Delta t_i$$

Tid (t)	Temp. (°C)	Hastighet	Modenhet (h)
0	20,6	1,03	0,0
1	20,6	1,03	1,0
2	20,9	1,04	2,1
3	21,5	1,06	3,1
4	22,5	1,11	4,2
5	24,2	1,19	5,4
6	26,8	1,32	6,8
7	30,3	1,52	8,3
8	34,5	1,78	10,1
9	39,1	2,12	12,2
10	43,4	2,48	14,7
11	46,3	2,76	17,4
12	48,2	2,95	20,4
13	49,5	3,09	23,5
14	50,4	3,18	26,6
15	50,9	3,24	29,9
16	51,3	3,28	33,2
17	51,6	3,32	36,5
18	51,7	3,33	39,8
19	51,9	3,35	43,2
20	51,9	3,35	46,5
21	52,0	3,36	49,9
22	51,9	3,35	53,2
23	51,7	3,33	56,6
24	51,5	3,30	59,9

$$M = \sum_{i=1}^{i=n} H(\theta_i) \cdot \Delta t_i$$

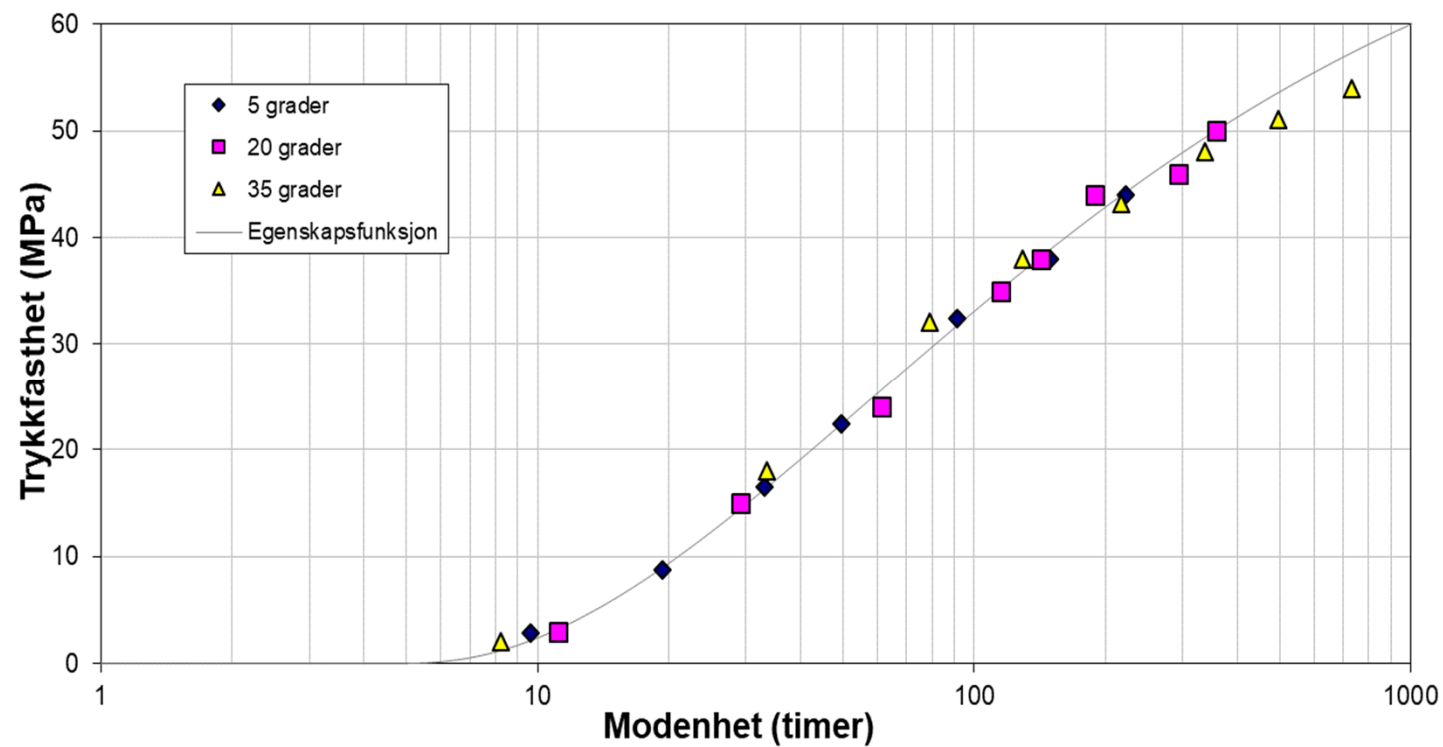
Modenhet [timer]

- Herdetid korrigeret for effekten av temperatur på reaksjonshastigheten
- Referansetemperaturen er alltid 20°C. Når temperaturen er konstant 20°C er modenheten lik herdetiden.

Modenhetsprinsippet gjelder for:

- Varmeutvikling
- Trykkfasthetsutvikling
- Strekkfasthetsutvikling
- E-modulsutvikling

Kalibrering av hastighetsfunksjonen — «måling» av temperaturfølsomheten

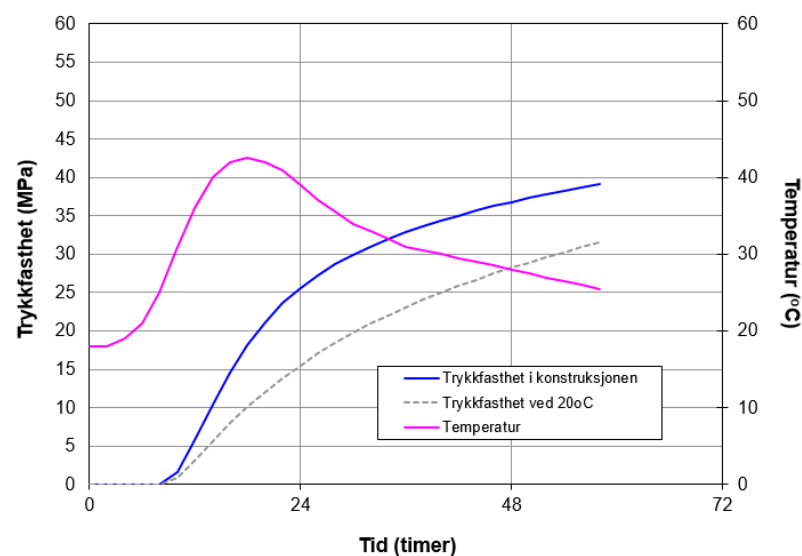

Praktisk verktøy for beregning av fasthet ut fra temperaturforløp

Fasthet etter modenhetsprinsippet

© ss 2016-02-25

Tid [timer]	Betong- temperatur [°C]	Modenhet [timer]	Trykk- fasthet i konstr. [MPa]	Trykk- fasthet ved 20°C. [MPa]
0,0	18,0	0,0		
2,0	18,0	1,8		
4,0	19,0	3,7		
6,0	21,0	5,7		
8,0	25,0	8,0	0,0	0,0
10,0	31,0	10,7	1,7	0,9
12,0	36,0	14,2	5,8	3,2
14,0	40,0	18,3	10,4	5,6
16,0	42,0	22,8	14,6	8,0
18,0	42,5	27,6	18,2	10,1
20,0	42,0	32,4	21,1	12,1
22,0	41,0	37,0	23,6	13,9
24,0	39,0	41,4	25,6	15,5
26,0	37,0	45,5	27,3	17,0
28,0	35,5	49,3	28,7	18,4
30,0	34,0	52,9	29,9	19,7
32,0	33,0	56,3	31,0	20,9
34,0	32,0	59,6	32,0	22,0
36,0	31,0	62,8	32,8	23,1
38,0	30,5	65,9	33,6	24,1
40,0	30,0	69,0	34,3	25,0
42,0	29,5	71,9	35,0	25,9
44,0	29,0	74,8	35,7	26,7
46,0	28,5	77,7	36,3	27,5
48,0	28,0	80,5	36,8	28,2
50,0	27,5	83,3	37,3	28,9
52,0	27,0	85,9	37,8	29,6
54,0	26,5	88,6	38,3	30,3
56,0	26,0	91,2	38,7	30,9
58,0	25,5	93,7	39,2	31,5

POWERHOUSE

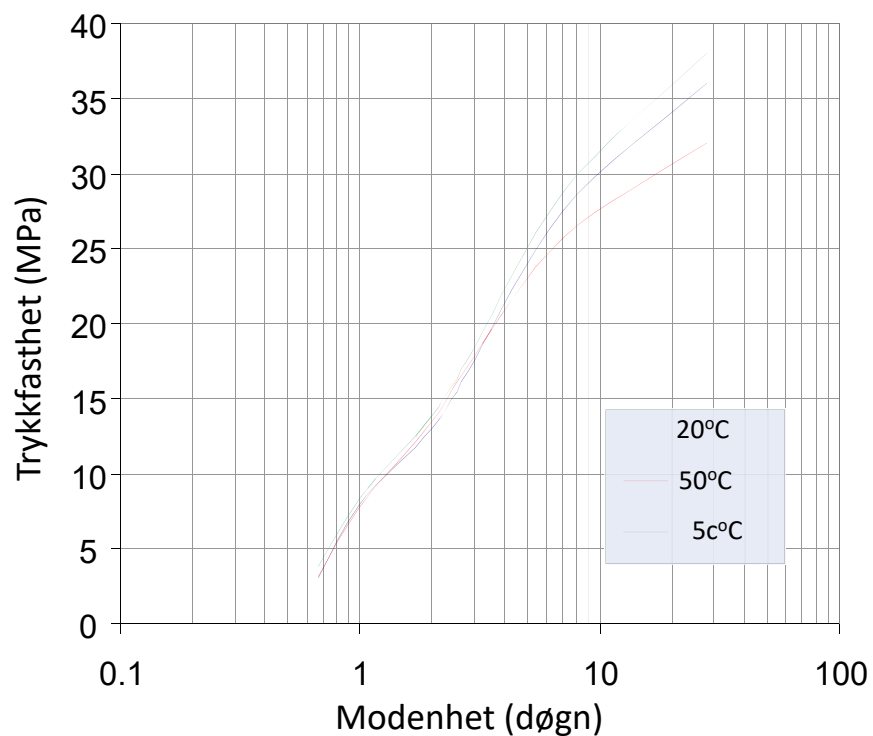
I Powerhouse Brattøra –prosjektet blir dekkene spent opp etter godkjent fasthetskontroll basert på temperaturmåling og bruk av modenhetsprinsippet

Bruk av lavkarbonbetong med mye FA gir behov for herdetiltak:

- Tildekking
- Fyring
- Varmekabler

Effekt av herdetemperaturen på sluttfastheten

Modenhetsprinsippet kan brukes fram til betongen har nådd 50-70% av sluttfastheten

Numerisk simulering av herdeforløpet

0 Betongegenskaper

- Kalibrert hastighetsfunksjon ✓
- Fasthetsutvikling ✓
- Varmekapasitet ✓
- Termisk ledningsevne ✓
- Varmeutvikling ?

0 Konstruksjonens geometri

0 Randbetingelser

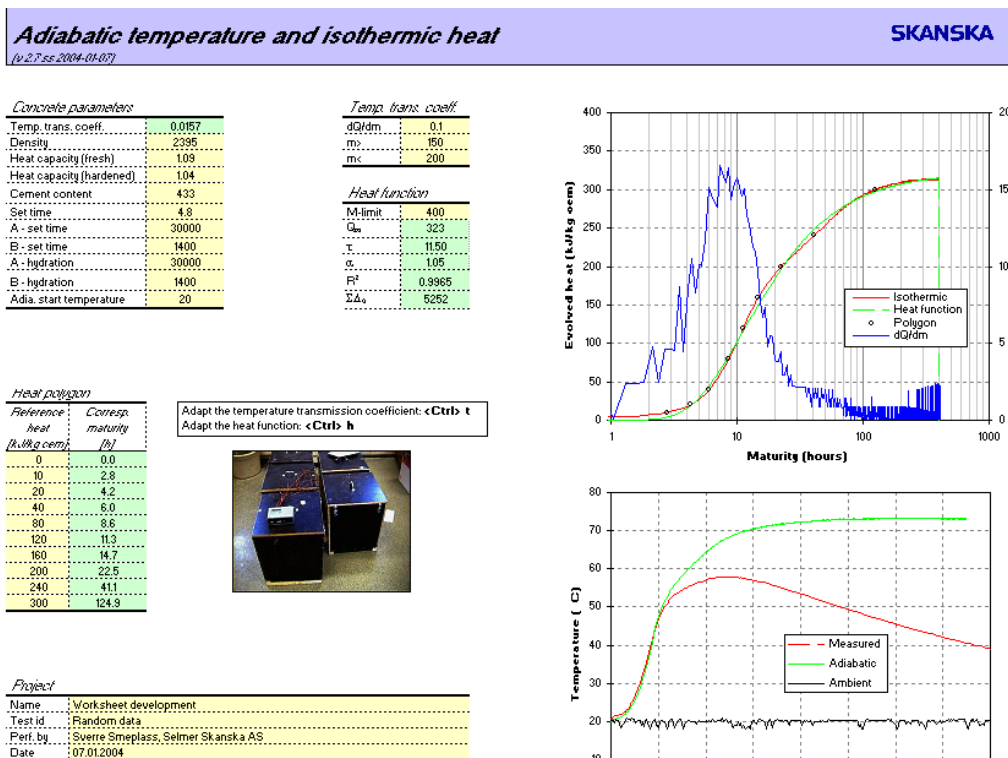
- Underlag, forskaling
- Vær (temperatur og vind)
- Herdetiltak, tildekking

0 Fersk betongtemperatur

Måling av herdevarme i stor herdekasse

Bruk av herdekasse – «semi-adiabatisk kalorimeter»

Simulering av herdeforløp basert på modenhetsprinsippet

Hett97

Eksempel, Hett97, PIN 8741

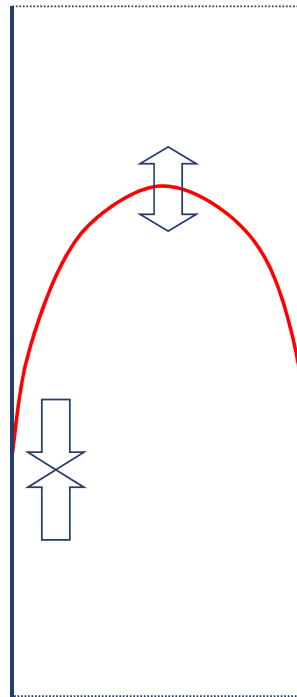
- o Frittbærende dekke, 200 mm
  - B30M60, Norcem Std. FA, 1 % P
  - 5°C, 2m/s vind
- o Værskifte, -5°C
  - Tildekking med plast eller ethafoam
  - Erstatte P med SP
  - Økt betongkvalitet
  - «Vinterbetong» med Industrisement
- o Fyring?

Hett97

Opprissing pga. temperaturforskjeller – «indre fastholding»

Temperaturprofil i en vegg i nedkjølingsfasen

Omgivelser: 5°C
Overflate: 10°C
Senter: 35°C
Gj. snitt: 25°C

$$\begin{aligned}\varepsilon_{\theta} &= \alpha_{\theta} \cdot \Delta\theta \\ &= 1,0 \cdot 10^{-5} / ^{\circ}\text{C} \cdot (25^{\circ}\text{C} - 10^{\circ}\text{C}) \\ &= 1,5 \cdot 10^{-4} = 0,15 \text{ ‰}\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\sigma_t &= E \cdot \varepsilon_{\theta} \\ &= 15000 \text{ MPa} \cdot 1,5 \cdot 10^{-4} \\ &= \underline{2,3 \text{ MPa}}\end{aligned}$$

SVV (R762):

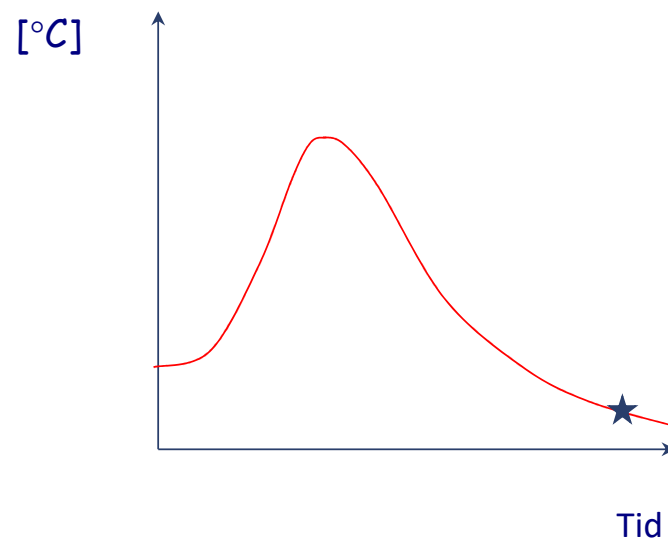
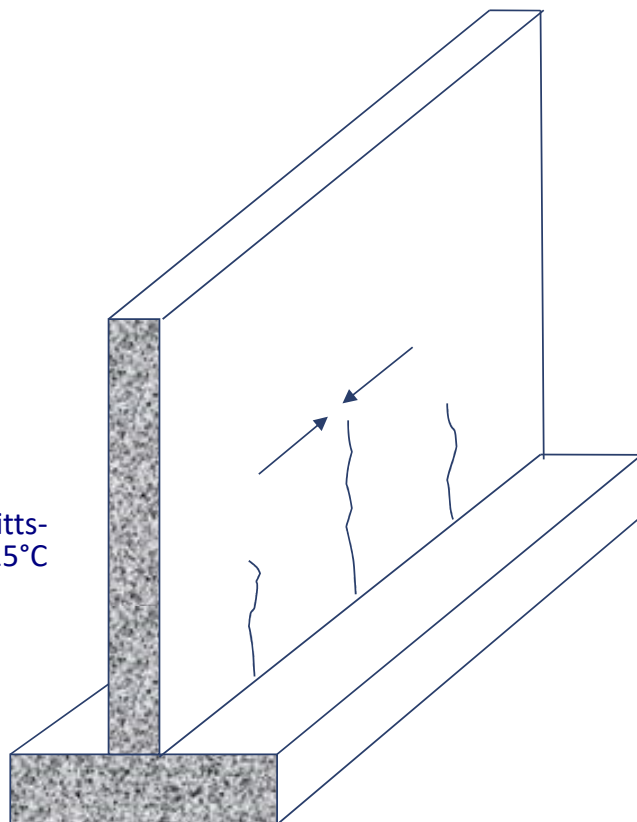
Maksimal tillatt temperatur-differanse i betongtverrsnitt: 20°C

Opprissing pga. temperaturforskjeller – «ytre fastholding»

Omgivelser: 5°C
Høyeste gjennomsnitts-
temperatur i vegg: 25°C
Fundament: 5°C

SVV (R762):

Maksimal tillatt temperatur-
differanse mellom støpeavsnitt: 15°C

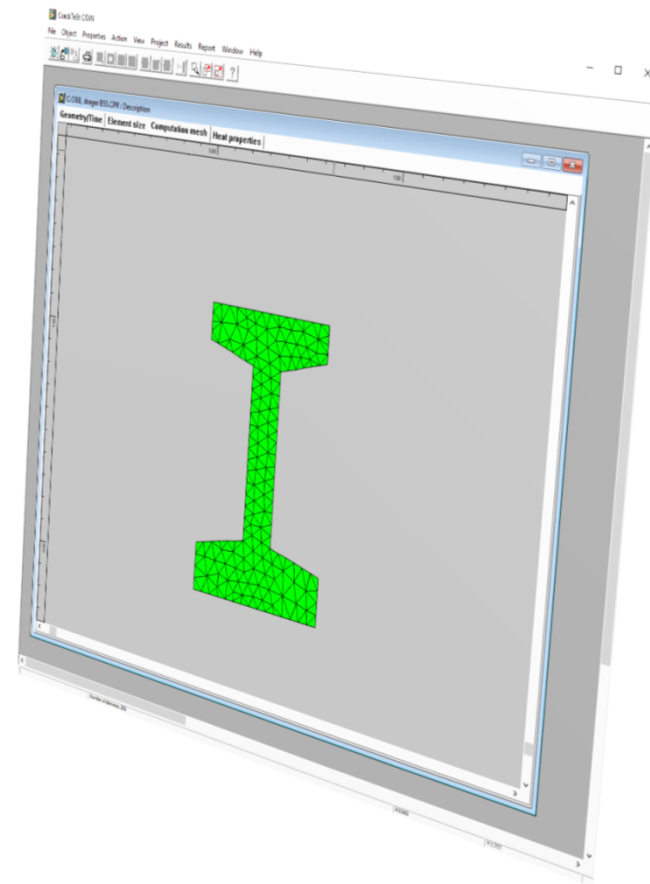

Termisk induisert opprissing

Beregning av spenninger og opprissingsfare pga fastholdte temperaturtøyninger i herdefasen

- Utgangspunkt
  - Beregnet temperaturforløp
- Nødvendige materialdata
  - Strekkfasthetsutvikling
  - E-modulsutvikling
  - Autogent svinn
  - Krypegenskaper
- Mer avansert beregningsverktøy
  - FEM-basert, 2- eller 3 - dimensjonalt

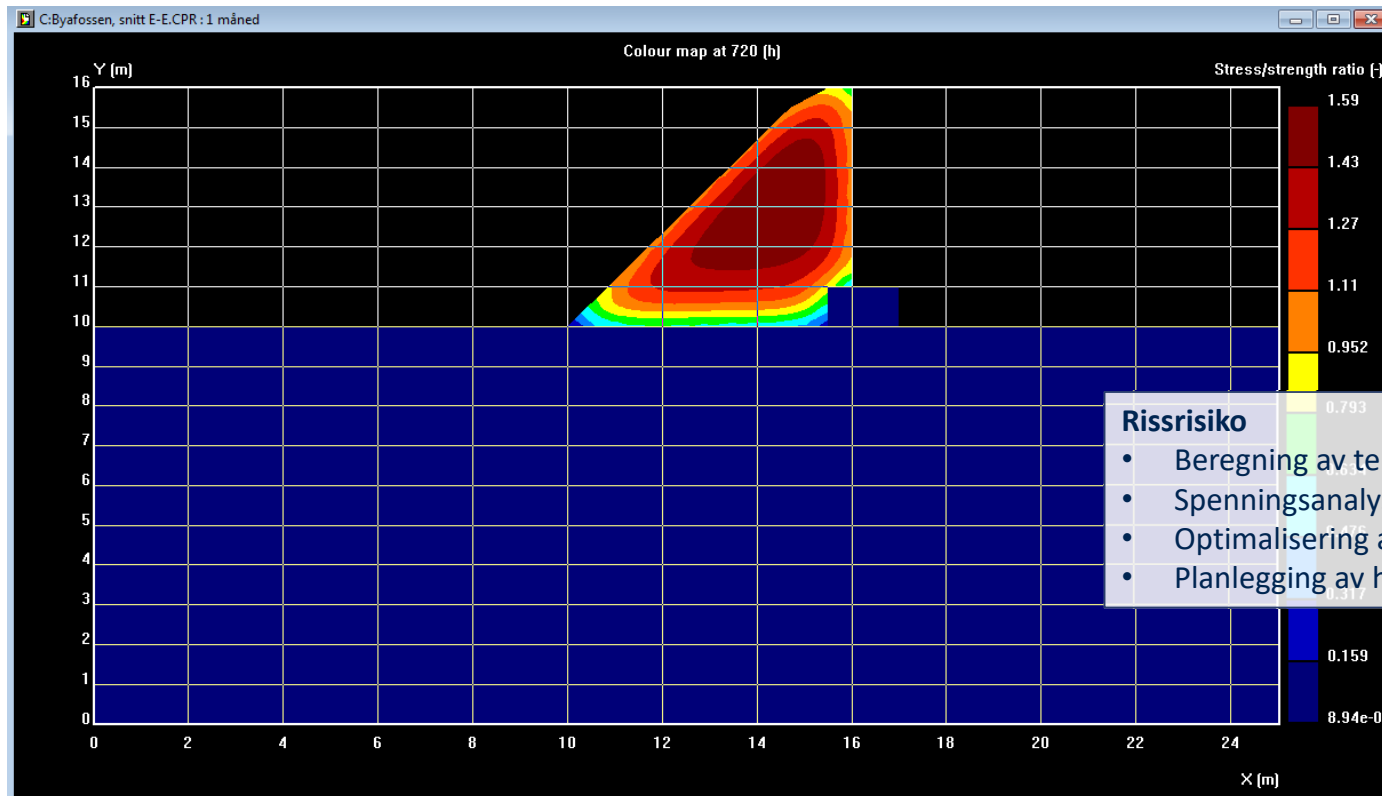
Termisk induisert opprissing i massive betongkonstruksjoner

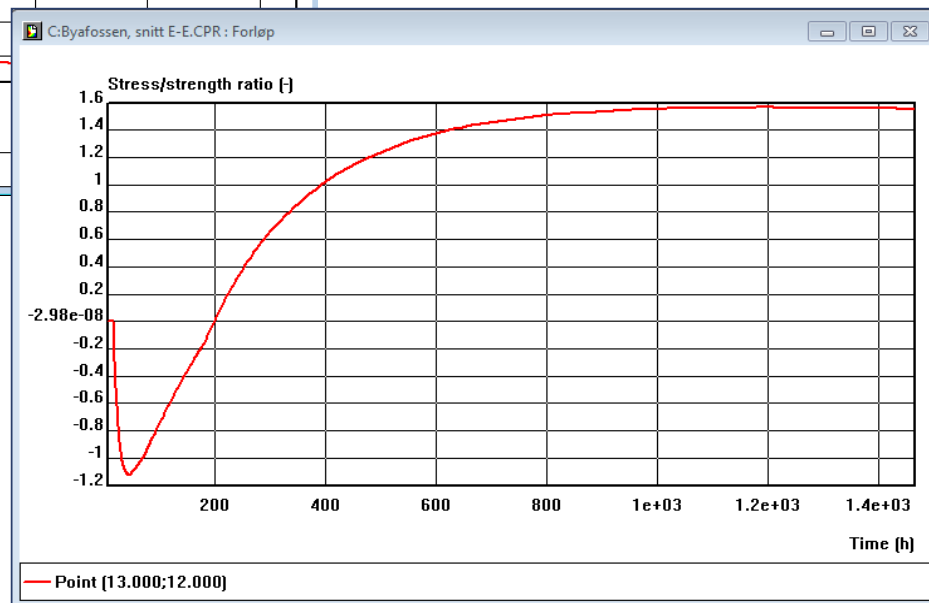
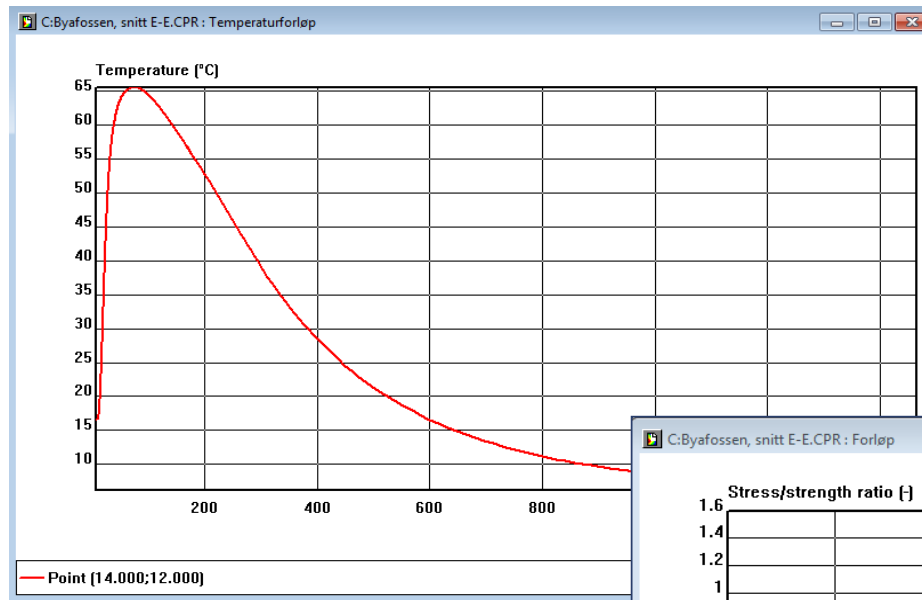
- Sementhydratasjonen gir temperaturstigning på typisk 40-50 °C i massive konstruksjoner (> 2 m tverrsnitt)
- Opprissingen skjer ved nedkjøling pga. fastholding mot fjell eller tilstøtende støpeavsnitt
- Nedkjølingen tar lang tid, opprissingen kan derfor skje sent
- Strekkspenningene er permanente. Opprissing kan derfor indueres lenge etter avsluttet støpearbeid, ved påføring av last eller ved naturlige temperatursvingninger

Analyse av rissrisiko – CrackTeSt COIN

Fastholdt termisk og autogen dilatasjon – eksempel overløpskonstruksjon Byafossen (NTE)

Overløpskonstruksjon, Byafossen (NTE)

- Ordinær betongkvalitet, ingen krav til temperaturdifferanser eller risshindrende tiltak
- Ingen rissfordelende armering
- 1-3 gjennomgående, vannførende riss per støpeseksjon, ellers meget godt støperesultat
- Rissvidder 0,3-0,5 mm

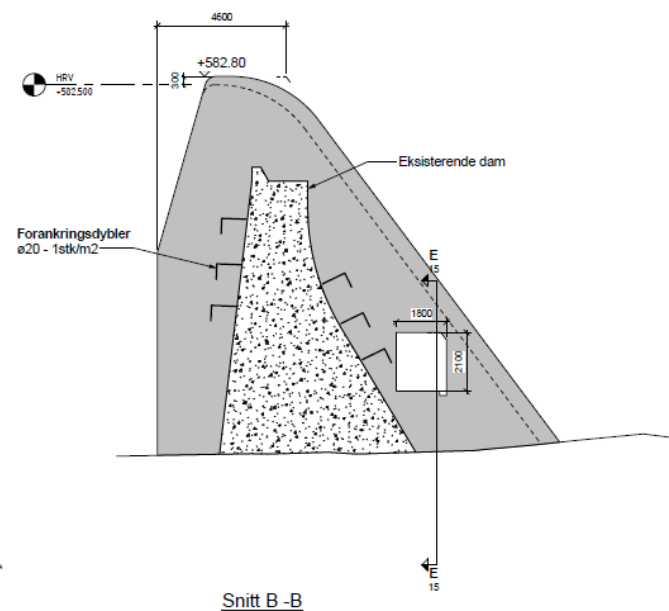
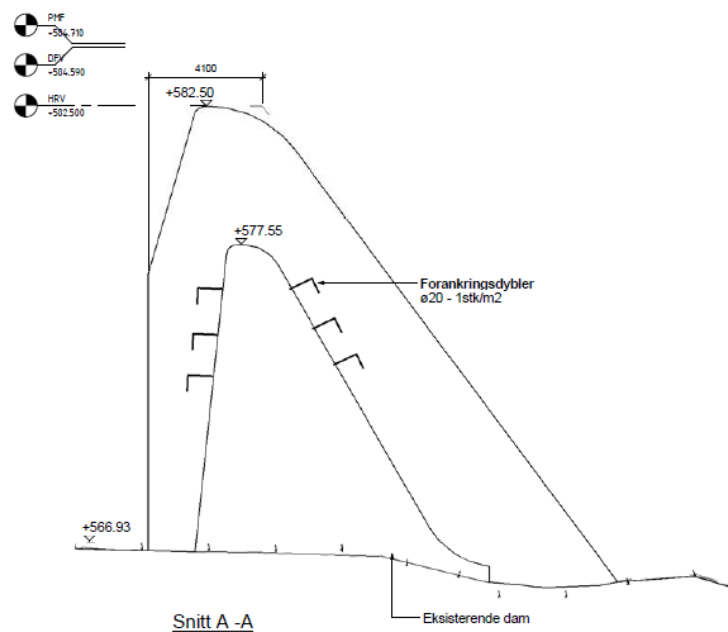
Fastholdingsforhold ved ombygging og rehabilitering

Eksempel fra Verma kraftverk, Rauma Energi

Fastholdingsforhold ved ombygging og rehabilitering

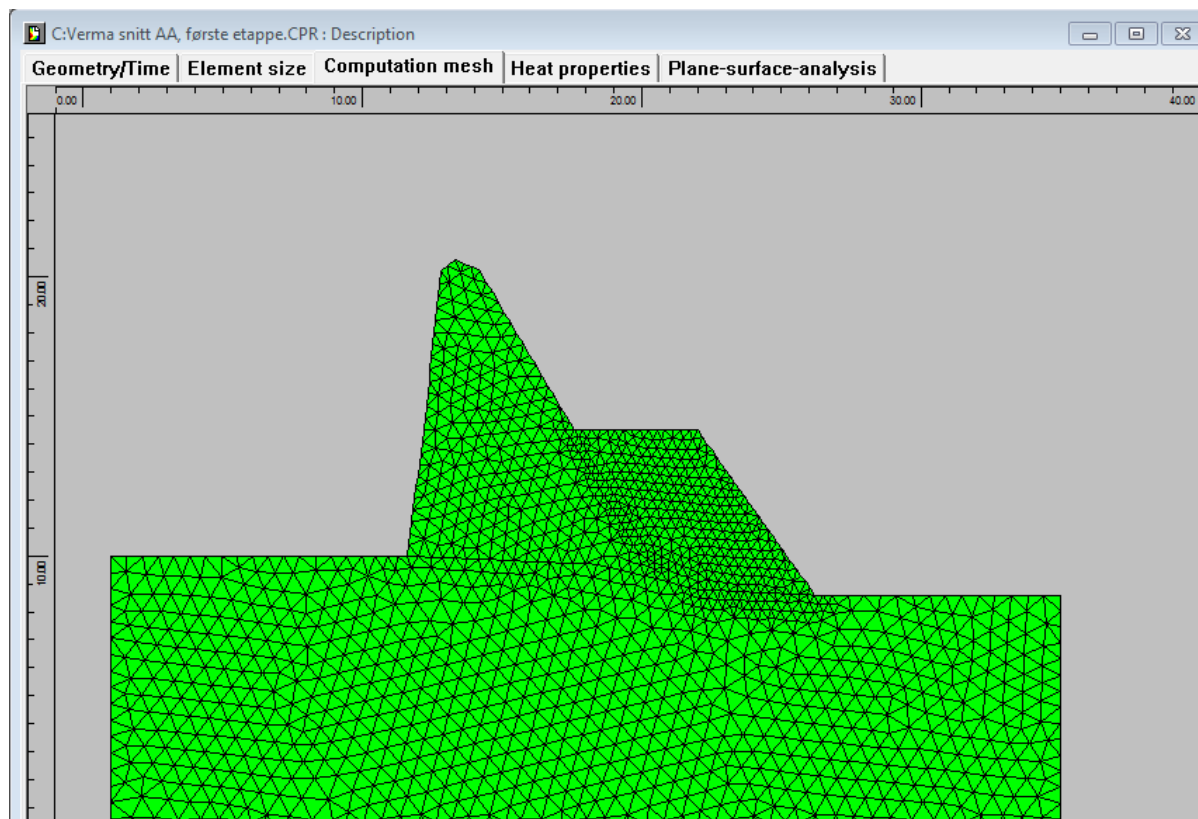
Eksempel fra Verma kraftverk

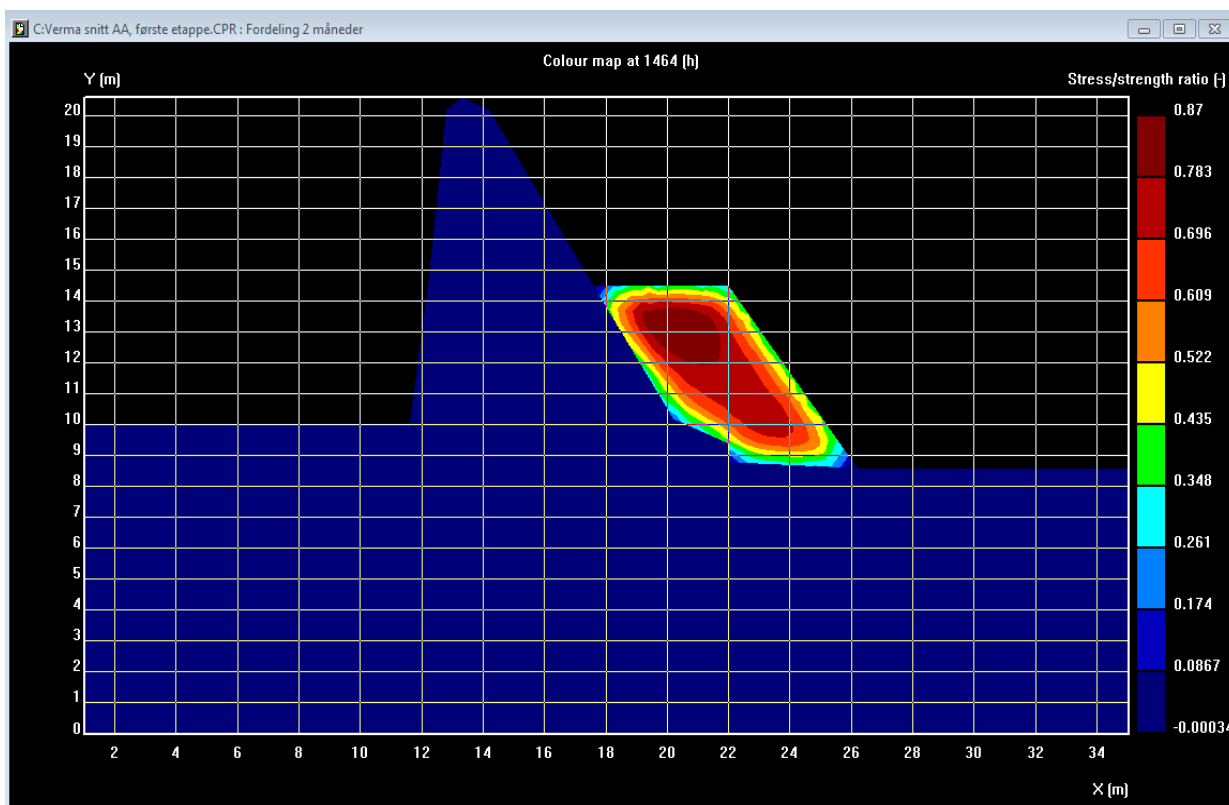
Samtidig fastholding fra fjell og eksisterende konstruksjon

Analyse av første støpetappe av kappestøp

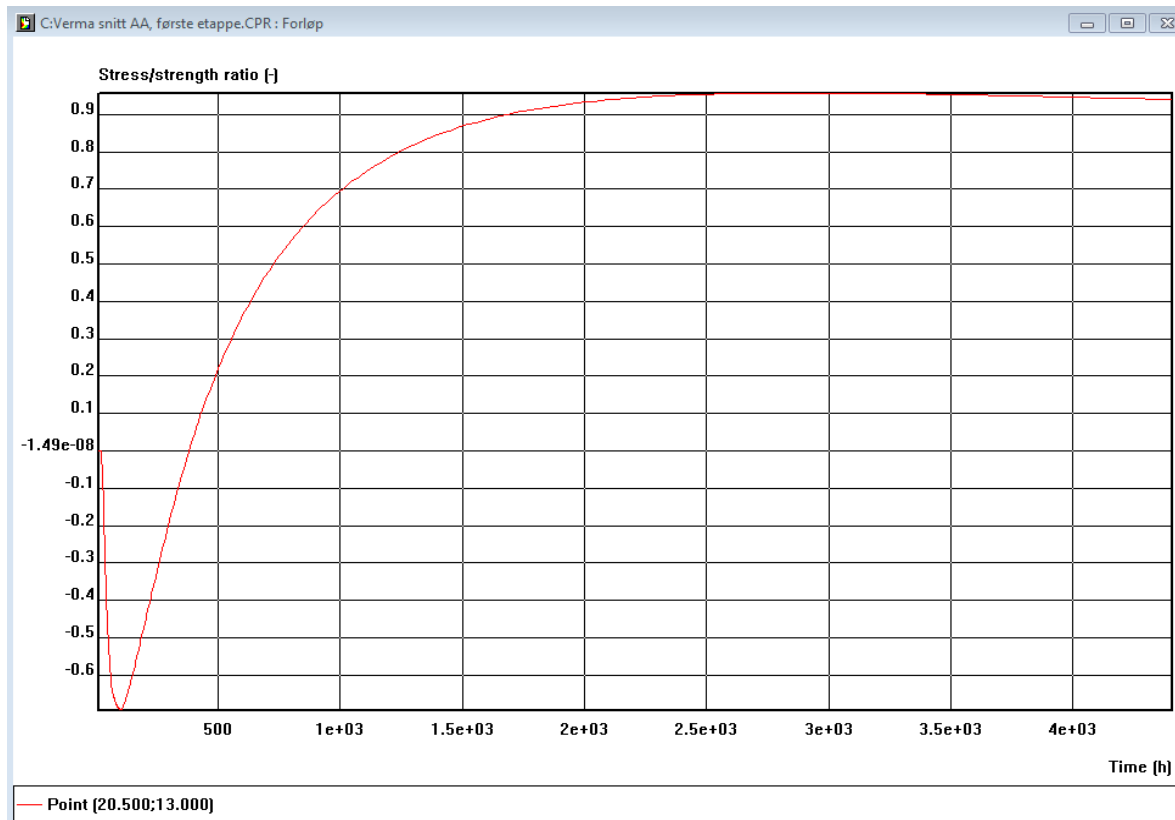
Samtidig fastholding fra fjell og gammel konstruksjon

Spenningsfordeling 2 måneder etter støp med lavvarmebetong

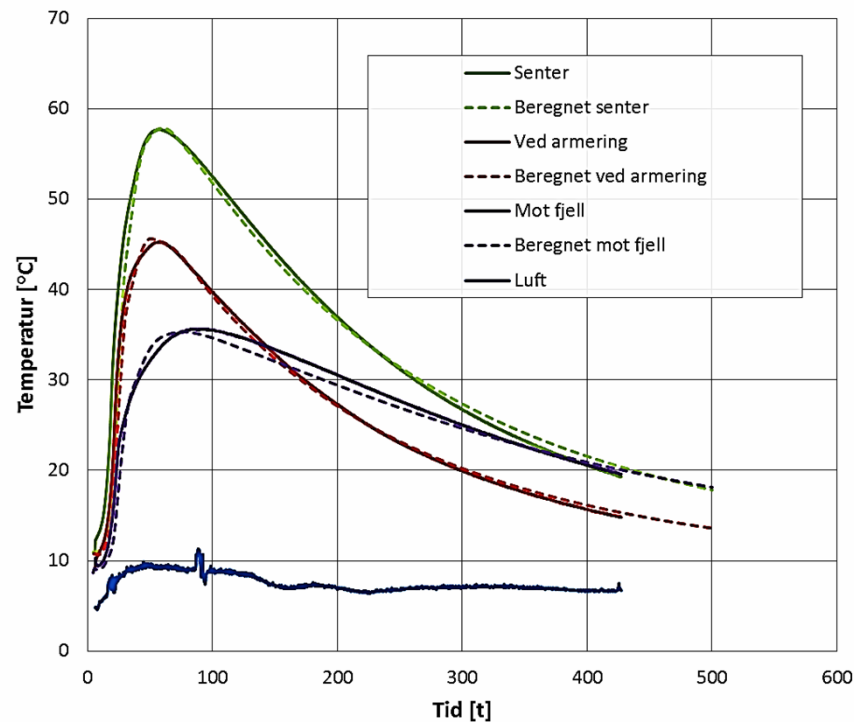

Samtidig fastholding fra fjell og gammel konstruksjon

Forløp av maksimal rissindeks

Kalibrering av spenningsberegninger

- Kalibrering av beregnet temperaturforløp mot målte temperaturer gir mer presise spenningsberegninger. Innledende temperaturmålinger i herdekasse med aktuell betongsammensetning er obligatorisk
- Betydelig usikkerhet i vurderingen av rissrisiko. Sikkerhet for rissfrihet krever god margin i beregningene
- Måling og dokumentasjon av strekkfasthet og E-modul gir økt presisjon i beregningene

Tiltak for å begrense termisk industert opprissing i massive konstruksjoner – reduserte temperaturforskjeller

Tiltak	Temperatur-reduksjon (°C)	Kostnad (NOK/m³)
Kald fersk betong (vintertiltak)	~ 5	0
Kjølerør, stål, $\phi 30$ mm, c/c 500 mm, injisert	7-12	300-500
Lavvarmebetong, 30 % FA	6-9	0-100
Lavvarmebetong, 40 % FA	8-12	0-100

Andre tiltak?

- Redusere fastholdingen mot fjell eller naboseksjon?
- Oppvarming av underlag?
- Støp mot varm naboseksjon?

Hva er lavvarmebetong?

- Betong med høy andel pozzolane eller hydrauliske bindemidler (flygeaske eller slag)
- Flyveaskeinnhold 25-40 % av totalt bindemiddel (FA i sement eller FA tilsatt på blandeverk. Norcem Anlegg FA + 10% ekstra FA er en vanlig løsning). Regler for tilsetning er gitt i NS-EN 206 og SVV håndbok R762
- Slagginnhold 50-85% av totalt bindemiddel (alltid som en del av sementen i Norge. Både Norcem/ Heidelberg og Cemex kan levere CEM III/B). SVV godkjenner ikke CEM III/B
- Typisk v/c = 0,45
- Adiabatisk temperaturstigning redusert med 6-20°C
- Tidligere tiders «dambetong» var basert på «damsement», en grovmalt portlandsement (CEM I) med liten varmeutvikling, kombinert med grovt tilslag ⇒ «**lavvarmebetong**»

NB! Lavvarmebetong er ikke definert som begrep i Norsk Standard

SVVs definisjon av lavvarmebetong

Tabell 84.4-1

Gjennomsnittlig omgivelsestemperatur, T_{snitt}	Krav til maksimum temperaturøkning i herdekassa, ΔT
25 °C	36 °C
20 °C	35 °C
15 °C	34 °C
10 °C	33 °C
5 °C	32 °C
0 °C	31 °C
-5 °C	30 °C

Oppsummering

- «Herdeteknologi» gir mulighet til å forutsi herdeprosessen og styre tiltak på byggeplass, også ved bruk av lavkarbonbetong
- Lavvarmebetong $\approx$ lavkarbonbetong
- Lavvarmebetong og lavkarbonbetong er tregere enn ordinær betong, men trenger ikke å ha høyere temperaturfølsomhet
- Sementer med høyt slagginnhold har meget høy temperaturfølsomhet
- Lavvarmebetong reduserer tendensen til termisk opprissing i fastholdte konstruksjoner